

УДК 336.71:005

Шмуратко Я.А.
аспірант кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

РИЗИКИ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ З ПОХІДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ

У статті досліджено сутність банківських ризиків та тенденції розвитку сучасного банківського ризик-менеджменту. Проаналізовано існуючі теоретичні підходи до визначення ризиків похідних фінансових інструментів; доведено, що ризики операцій з похідними фінансовими інструментами мають складний комплексний характер, що вимагає формування багатфакторних моделей їх оцінювання. Запропоновано методологічні засади щодо побудови системи ідентифікації ризиків, що притаманні банківській діяльності на ринку похідних фінансових інструментів.

Ключові слова: фінансовий ринок, банк, ризики, похідні фінансові інструменти, регулювання, ідентифікація.

Шмуратко Я.А. РИСКИ ОПЕРАЦИЙ БАНКОВ С ПРОИЗВОДНЫМИ ФИНАНСОВЫМИ ИНСТРУМЕНТАМИ

В статье исследованы сущность банковских рисков и тенденции развития современного банковского риск-менеджмента. Проанализированы существующие теоретические подходы к определению рисков производных финансовых инструментов; доказано, что риски операций с производными финансовыми инструментами имеют сложный комплексный характер, что требует формирования многофакторных моделей их оценивания. Предложены методологические основы построения системы идентификации рисков, присущих банковской деятельности на рынке производных финансовых инструментов.

Ключевые слова: финансовый рынок, банк, риски, производные финансовые инструменты, регулирования, идентификация.

Shmuratko Y.A. RISKS OF THE BANK'S DERIVATIVES ACTIVITIES

In the article the essence of banking risks and trends in modern banking risk management. The existing theoretical approaches to assessing the risks of derivatives; proved that the risks of operations with derivatives are complex requiring the formation of multi-factor models of assessment. Methodological approaches to building a system for identifying the risks inherent in the business market derivatives.

Keywords: financial market, bank, risk, derivatives, regulation, identification.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть світова фінансова система зазнала суттєвих змін, зумовлених різноманітним факторами, серед яких головними є: глобалізація світових ринків, розвиток інформаційних та комунікаційних технологій, лібералізація світових та національних фінансових ринків, процеси дерегулювання, які спостерігалися насамперед у провідних країнах світу тощо. Зазначені зміни призвели до тотальної трансформації фінансового середовища та до зростання рівня невизначеності, в умовах якої функціонують сучасні суб'єкти економічної діяльності, зокрема і банківський сектор економіки.

Аналіз результатів світової фінансової кризи 2007–2009 рр. свідчить, що похідні фінансові інструменти, винахід та використання яких були зумовлені необхідністю регулювання та «розсіювання» банківських ризиків, перетворилися на джерело самостійних ризиків. Специфіка цих ризиків вимагає пошуку нових методологічних засад до їх управління та регулювання на основі параметричних моделей, які б вимірювали ризики у загальному розмірі та встановлювали їхні кількісні показники або визначали чіткі індикатори прийнятого рівня ризиків. Впровадження нових підходів до ідентифікації ризиків деривативів сприятиме сталому розвитку як фінансової системи, так і національних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сутності та методів управління фінансовими ризиками оприлюднено у багатьох наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних авторів.

Серед останніх досліджень, присвячених проблемам управління банківськими ризиками варто виокремити дослідження Т. Васильєвої [1], І. Ларіонової [2], Л. Примостки [3]. Так, Т. Васильєва ґрунтовно дослідила теоретико-методологічні засади та сучасні тенденції управління ризиками базових банківських операцій [1]. У монографії «Ризик-менеджмент у комерційному банку» за редакцією І. Ларіонової надано системний аналіз засад та технологій

ризик-менеджменту, визначено особливості організації ризик-менеджменту на сучасному етапі розвитку банківництва, виокремлено ризики банківських операцій з похідними фінансовими інструментами [2]. Дослідженню теоретичних, методичних і практичних проблем прогнозування та хеджування фінансових ризиків, у тому числі з використанням похідних фінансових інструментів, присвячена колективна монографія «Прогнозування та хеджування фінансових ризиків» за редакцією Л. Примостки [3].

Теоретичним та практичним проблеми регулювання ризиків окремих видів похідних фінансових інструментів присвячено дослідження О. Кавкіна [4], А. Фельдмана [5], Дж. Халла [6] та ін. Особливості функціонування похідних фінансових інструментів та теоретичні засади регулювання світового та національних ринків ПФІ досліджено у працях О. Гришиної [7], О. Журавко [8], Л. Примостки [9], А. Фельдмана та ін.

Відаючи належне доробку вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері дослідження методів управління банківськими ризиками, зазначимо, що подальшого дослідження потребують методологічні підходи до визначення ризиків операцій банків з похідними фінансовими інструментами (далі – ПФІ) як окремого самостійного напрямку діяльності сучасного банку. Розробки методології ідентифікації зазначених ризиків є необхідною умовою для подальшого кількісного аналізу та оцінки їх впливу на результати діяльності банків та для формування ефективної системи регулювання діяльності банків на ринку ПФІ.

Виділення не вирішених раніше проблем. Банки, виконуючи функцію трансформатора грошових потоків у просторовому, часовому та ризиковому просторі, в поєднанні з інноваційними інформаційними технологіями та лібералізацією умов перетоку фінансового капіталу сприяють процесам накопичення ризиків, їх перенесенню з одного національного ринку до інших та формуванню системних ризиків, методи управління якими тільки починають розроблятися сучасними дослідниками та практиками.

Аналіз практики використання банками похідних фінансових інструментів, особливо в докризовий період, свідчить, що на сучасному етапі розвитку банківництва суттєвого опрацювання як на теоретичному, так і на практичному рівні потребують окремі аспекти управління ризиками похідних фінансових інструментів, пов'язані з поглибленням теоретичних основ у частині конкретизації об'єкта управління з позиції зовнішніх та внутрішніх чинників, розвитком методичних підходів до формалізації впливу операцій банків з похідними фінансовими інструментами на фінансову стійкість банків, розробкою рекомендацій щодо удосконалення методів регулювання діяльності банків на ринку похідних фінансових інструментів.

Метою статті є аналіз прояву сучасних ризиків на ринку деривативів та визначення методологічних підходів щодо ефективності процесів ідентифікації ризиків операцій банків з похідними фінансовими інструментами.

Виклад основного матеріалу. Складність управління ризиками операцій з деривативами визначається специфікою ринку ПФІ, який є «надбудовою» над ринками реальних активів, що зумовлює виникнення так званого ефекту «інфекційності ринку ПФІ», тобто здатності швидко розповсюджувати проблемні явища між різними сегментами не тільки фінансового ринку, а й економічної системи в цілому [7, с. 103]. Зазначена властивість ринку ПФІ зумовлює необхідність розробки та впровадження методів управління ризиками похідних фінансових інструментами, які б вимірювали та встановлювали його кількісні показники як для окремого банку, так і для банківської системи загалом.

На сучасному етапі розвитку економічних процесів управління ризиками так званий ризик-менеджмент набуває ознаки самостійної функції управлінського процесу та визначається як система або процес, спрямований на ідентифікацію, вимір та створення ефективного економічного захисту від небажаних подій, які можуть призвести до матеріальних втрат суб'єкта господарювання [2, с. 58].

Головне завдання ризик-менеджменту полягає у виявленні та запобіганні можливих несприятливих подій, знаходженні шляхів мінімізації їх негативних наслідків, створенні нових методологічних засад управління. Ключовим елементом системи ризик-менеджменту є ідентифікація та опис ризиків, які виникають у процесі діяльності банку, що створює основу для кількісної оцінки впливу ризиків на результати діяльності банків. Якість зазначених елементів слугує підґрунтям для прийняття управлінських рішень щодо мінімізації втрат від наслідків зазначених ризиків для банків.

Варто зазначити, що стандартизація підходів щодо визначення сутності банківських ризиків розроблена Базельським комітетом, за визначенням якого банківський ризик – це можливість понесення втрати вартості капіталу банку (отримання збитків) за всіма напрямками його діяльності, пов'язаної з внутрішніми і зовнішніми факторами невизначеності, які впливають на діяльність банку. Такий підхід виокремлює дві складові банківського ризику – результативну, тобто можливість втрати капіталу або отримання збитків та факторну, яка визначається як сукупність дії внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на діяльність банку.

Досягненню поставленої мети дослідження сприятиме розмежування понять «ризикова подія» та «фактори ризику». Так, ризикова подія – це

подія, настання якої впливає на фінансовий результат діяльності банку, тобто вона є реальним проявом категорії «ризик», тоді як фактори ризику – це умови та обставини, які призводять до негативних наслідків та небажаних подій, тобто обумовлюють імовірність настання ризикових подій.

Створенню дієвої системи ризик-менеджменту сприяє класифікація банківських ризиків. Під класифікацією ризику розуміється розподіл ризику на конкретні групи за певними ознаками для досягнення поставлених цілей. Науково обґрунтована класифікація ризику дозволяє визначити місце кожного ризику в загальній системі ризиків та надає можливість ефективного застосування відповідних методів і прийомів управління ризиком, адже кожному ризику притаманні свої методи та прийоми управління.

Аналіз наукових праць свідчить, що ризики розподіляють на дві основні групи – фінансові та ризики діяльності, які отримали назву операційні. Л. Примостка визначає фінансові ризики як ризики, що «виникають у сфері фінансового обігу» та визначаються ймовірністю грошових втрат у зв'язку з непередбаченими змінами в обсягах, дохідності, вартості та структурі активів і пасивів [3, с. 13]. До фінансових ризиків належать: кредитний, ринковий, валютний, процентний, ризик ліквідності тощо.

Ризики діяльності – це ризики, які не є наслідком здійснення фінансових операцій. Автори монографії «Ризик-менеджмент у комерційному банку» за редакцією І. Ларіонової визначають операційні ризики як ризики прямих або опосередкованих втрат, які виникають унаслідок недосконалостей або помилок в організації бізнес-процесів, неефективних процедур внутрішнього контролю, технологічних збоїв, несанкціонованих дій персоналу тощо [2, с. 281].

Важливу роль щодо типологізації фінансових ризиків відіграла публікація у 1996 році компанією «Cooper & Lybrand» праці «Загальноприйняті принципи управління ризиками» (Generally Accepted Risk Principles, GARP), згідно з якими головними загрозами існування фінансових інститутів було визнано такі ризики: кредитний ризик, ринковий ризик, ризик концентрації портфелю, ризик ліквідності, операційний ризик та бізнес-ризик подій або ризик подій [10, с. 220-222]. Кожна з визначених категорій ризику деталізується залежно від природи невизначеності, яка призводить до виникнення ризику. Так, у категорії «ринкові ризики» виокремлюються кореляційний ризик (ризик втрат внаслідок порушень ринкових пропорцій, кореляції між інструментами, продуктами, ринками тощо), фондовий ризик (ризик втрат внаслідок змін на фондовому ринку, у тому числі несприятливих змін цін, волатильності, дивідендних платежів тощо), процентний ризик (ризик втрат внаслідок несприятливих змін на ринку позичкового капіталу: цінних, волатильності, співвідношення спредів та ін.), валютний ризик (ризик втрат внаслідок несприятливих змін валютних курсів (прямих та крос-курсів, волатильності тощо), товарні ризики (ризик втрат внаслідок несприятливих змін на товарному ринку (цінових, волатильності, співвідношення спотових та форвардних цін, спреду між цінами на різні товарні активи), кредитний спредовий ризик (ризик втрат внаслідок змін спреду між цінними паперами різної кредитної якості) тощо.

Національний банк України дотримується загальноприйнятої світової практики та визначає дев'ять категорій ризику, за якими здійснює банківський нагляд. До складу ризиків, які підлягають моніторингу з боку НБУ, належать кредитний ризик,

ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик [11]. Ризики, пов'язані з операціями банків на ринку ПФІ, за класифікацією НБУ, віднесені до ринкових і визначаються як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі та впливає з маркетмейкерства, дилінгу, прийняття позицій з боргових та пайових цінних паперів, валют, товарів та похідних інструментів (деривативів) [11]. Визначена таким чином кількість ризиків операцій з ПФІ, на нашу думку, є обмеженою, оскільки не надає можливості ідентифікувати весь спектр ризиків, які виникають у процесі здійснення операцій з ПФІ.

Складність та неоднорідність існуючих деривативів суттєво ускладнюють ідентифікацію ризиків, пов'язаних з операціями на ринку ПФІ. Аналіз наявної літератури [2, с. 328; 3, с. 13-15; 7, с. 105-111] свідчить, що класифікація ризиків операцій з ПФІ базується на загальноприйнятій системі класифікації фінансових ризиків.

Ідентифікація ризиків операцій банків з ПФІ, на наш погляд, вимагає розуміння особливостей зазначених фінансових інструментів, оскільки їх неоднорідність та складність визначає велику кількість ризикових подій та складність факторів ризику, притаманних окремим видам фінансових інструментів.

Похідні фінансові інструменти класифікуються за такими ознаками:

- вид угоди – угоди форвардного типу (тверді, безумовні), які передбачають обов'язкове виконання угод, та опціонні (умовні), реалізація яких залежить від рішення сторони;

- складність інструментів – стандартні (звичайні, vanilla) деривативи, до яких відносять форвардні контракти, ф'ючерси, опціони та свопи зі стандартними умовами, та нестандартні (екзотичні, exotic), до яких відносять форварди, опціони та свопи з нестандартними умовами виконання обов'язків або які поєднують властивості декількох з перелічених інструментів;

- вид базисного активу – товарні, фондові, валютні, процентні, кредитні;

- місця обігу – біржові та позабіржові;

- спосіб виконання контрактів – розрахункові та постачальні;

- мета здійснення операцій – хеджувальні, спекулятивні та арбітражні.

Особливе місце серед похідних фінансових інструментів займають кредитні деривативи. Специфіка базисного активу зазначених похідних (кредитні ризики, ризики втрати доходності), який не має спотового ринку, виокремлює їх в окрему категорію похідних фінансових інструментів. До найбільш поширеного виду кредитних деривативів належать кредитні дефолтні свопи, але перелік зазначених деривативів є набагато більшим. Так, на практиці використовуються кредитні опціони, кредитні свопи, кредитні форварди, форварди на кредитний спред тощо, що зумовлює різноманіття ризиків операцій з кредитними деривативами, та, що важливіше, суттєво відрізняють їх від ризиків «звичайних» ПФІ [4, с. 256].

Суттєвою особливістю ризиків деривативів, на нашу думку, є те, що результат настання тієї ж самої ризикової події матиме різні наслідки для банку та залежатиме не від декількох чинників, а саме від

типу операції (хеджувальна або спекулятивна), виду угоди, місця обігу ПФІ тощо.

Так, операції з ф'ючерсами, які є об'єктом купівлі-продажу виключно на біржовому ринку, фактично втрачають чутливість до такого виду кредитного ризику як дефолт контрагенту, що пов'язано з виконанням біржею функцій гарантування розрахунків між учасниками біржових торгів. За умови купівлі-продажу форвардного контракту, який за своїми характеристиками є подібним до ф'ючерсу, але є об'єктом торгівлі на позабіржовому ринку, навпаки, ризик, пов'язаний з неможливістю виконання контрагентом зобов'язань за контрактом, суттєво збільшується.

Здійснення операцій з опціонами має особливості, які не властиві операціям з ф'ючерсами. Так, для покупця опціонного контракту сума потенційних збитків зумовлена розміром премії, яку покупець сплачує продавцю (емітенту) опціону, тоді як для продавця сума збитків не має обмежень.

Крім того, незалежно від виду та типу ПФІ ризик несприятливої зміни ціни на базисний актив притаманний усім операціям з фінансовими інструментами. Однак вплив цього ризику на фінансові результати діяльності банку залежить від мети операції. У разі, якщо метою здійснення операції з ПФІ є хеджування балансових ризиків, то будь-які негативні зміни ціни на базисний актив нівелюються позитивним результатом за балансовою операцією, яка є об'єктом хеджингу, та навпаки. Отже, сумарний фінансовий результат за такими операціями буде нульовим (ані збитків, ані прибутків). Якщо операція з ПФІ має на меті отримання спекулятивного прибутку, то саме ринкові ризики є найбільш суттєвими для кінцевого фінансового результату діяльності банків.

Висновки та пропозиції. Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновок, що ризики, пов'язані з діяльністю банків на ринку похідних фінансових інструментів, є досить складними, мають комплексний характер та визначаються поєднанням декількох факторів.

Це дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі розвитку діяльності банків необхідні розробки як на теоретичному, так і на практичному рівні методів та норм управління ризиками похідних фінансових інструментів, заснованих на поглибленні теоретичних засад у частині конкретизації об'єкта регулювання з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, розвитком методичних підходів до формалізації впливу операцій вітчизняних банків з похідними фінансовими інструментами на фінансову стійкість банків та економічне зростання України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / за ред. А.О. Єпіфанова і Т.А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.
2. Риск-менеджмент в коммерческом банке: монография / коллектив авторов; под ред. И.В. Ларионовой. – М.: КНОРУС, 2014. – 456 с.
3. Примостка Л.О. Прогнозування та хеджування фінансових ризиків: монографія / За ред. проф. Л.О. Примостки. – К.: КНЕУ, 2014. – 424 с.
4. Кавкин А.В. Рынок кредитных деривативов / А.В. Кавкин. – М.: Экзамен, 2001. – 288 с.
5. Фельдман А.Б. Производные финансовые и товарные инструменты: учебник. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 304 с.
6. Халл, Джон К. Опционы, фьючерсы и другие производные финансовые инструменты, 6-е издание: Пер. с англ. – М.: ООО «И.Д.Вильямс», 2007. – 1056 с.

7. Гришина О.А., Звонова Е.А. Регулирование мирового финансового рынка: Теория, практика, инструменты. – М.: ИНФРА-М, 2010. – 410 с.
8. Журавка Ф.О. Забезпечення сталого розвитку ринку похідних фінансових інструментів України: монографія / Ф.О. Журавка, І.М. Бурденко, І.О. Макаренко. – Суми: ТОВ «Друкарський дім «Папірус», 2012. – 166 с.
9. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти: монографія. – К.: КНЕУ, 2001. – 263 с.
10. Generally Accepted Risk Principles. – Coopers & Lybrand, 1996. – P. 220-222.
11. Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 № 104, Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

УДК 336.7

Щеглюк М.С.

*асистент кафедри менеджменту банківської діяльності
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Довгань Є.І.

*студентка
фінансово-економічного факультету
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ПРІОРИТЕТНІ ФУНКЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті досліджено особливості функціонування центральних банків ряду європейських країн в умовах фінансової інтеграції, зокрема: Німецького федерального банку, Банку Франції, Банку Англії, Банку Польщі та Центрального банку Туреччини. Аналізується реакція даних банків на виклики сучасності та шляхи їх подолання. Розглянуто питання співробітництва центральних банків на міждержавному рівні, утворення Європейської системи центральних банків і Європейського центрального банку, що стало важливим кроком інтеграції банківських систем держав – членів Євросоюзу.

Ключові слова: фінансова інтеграція, фінансові ринки, центральний банк, грошово-кредитна політика, монетарне регулювання, грошовий обіг, стабільність валюти, стійкість банківської системи, незалежність центрального банку.

Щеглюк М.С., Довгань Є.І. ПРИОРИТЕТНЫЕ ФУНКЦИИ ЦЕНТРАЛЬНЫХ БАНКОВ И ОСОБЕННОСТИ ИХ РЕАЛИЗАЦИИ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОЙ ИНТЕГРАЦИИ

В статье исследованы особенности функционирования центральных банков ряда европейских стран в условиях финансовой интеграции, в частности: немецкого федерального банка, Банка Франции, Банка Англии, Банка Польши и Центрального банка Турции. Анализируется реакция этих банков на вызовы современности и пути их преодоления. Рассмотрены вопросы сотрудничества центральных банков на межгосударственном уровне, образование Европейской системы центральных банков и Европейского центрального банка, что стало важным шагом интеграции банковских систем государств – членов Евросоюза.

Ключевые слова: финансовая интеграция, финансовые рынки, центральный банк, денежно-кредитная политика, монетарное регулирование, денежное обращение, стабильность валюты, устойчивость банковской системы, независимость центрального банка.

Shchegliuk M.S., Dovhan E.I. PRIORITY FUNCTIONS OF CENTRAL BANKS AND PECULIARITIES OF THEIR IMPLEMENTATION WITHIN FINANCIAL INTEGRATION.

It is shown in the article, that the central banks of countries with a market economy have similar functions, apply the analogical instruments of adjusting. Basic functions of central banks: emission paper currencies, development and realization of monetary policy, refunding of credit-bank institutes, realization of currency policy, adjusting of activity of credit institutes, function of financial manager of government, organization of pay-calculation relations. Identical functions and identical instruments of adjusting assist rapprochement of organizational structures of central banks, co-ordination of their activity. There is forming of single monetary and currency policy of countries in Western Europe – members of European Union.

Keywords: financial integration, financial markets, central bank, monetary policy, monetary accommodation, turnover, currency stability, firmness of the banking system, independence of central bank.

Постановка проблеми. У сучасних умовах національні фінансові системи і фінансові ринки розвиваються поряд із зростаючою їх взаємодією та взаємозалежністю з міжнародною фінансовою системою і глобальними фінансовими ринками. Взаємозалежність національних фінансових систем та міжнародних ринків становить суть фінансової глобалізації [1, с. 10]. Глобалізація обумовлена інтеграційними процесами на ринках товарів, послуг, капіталу та праці, відповідно, фінансова глобалізація обумовлюється процесом міжнародної фінансової інтеграції. Фінансова інтеграція відображає зростання взаємо-

залежності та узгодженості функціонування національних та міжнародних фінансових ринків. В умовах фінансової інтеграції діяльність центральних банків справляє вирішальний вплив на стабільність грошової одиниці, надійність банківських установ, дієвість платіжно-розрахункового механізму, а це загалом визначає ефективність функціонування всієї економіки держави. Нині Україна потребує впровадження Національним банком ефективною антикризової політики, що зумовлено спрямуванням до Євросоюзу і разом з тим складною економічною ситуацією в державі. Аналіз антикризової політики цен-